

Özel Koleksiyonlar

S.M. TEVFİK

EKREM SALTİK

SMANLI toplumunda bilinçli bir kitapseverlik ve koleksiyonerliğe karşılık gelen muhibbân-ı kütüp sıfatını hak etmiş

isimlerin bazıları, sahip oldukları çoklu dil yeteneği ve uzak coğrafyalara seyahat imkanlarıyla, kitaplara vakfettikleri hayatlarının zengin birer özeti olan irili ufaklı kütüphaneler kurmuştu. Bu kişi ve kütüphanelerin bazıları biliniyorsa da bazıları farklı sebeplerle çeşitli dönemlerde ya unutulmuş ya da hiç fark edilmemişti. Osmanlı basın tarihine *Sebilürreşad*'daki yazılarıyla dahil olan ve çoğunlukla dergide "Hindistan Mektupları" başlığıyla yayınladığı seyahat mektuplarıyla bilinen S. M. Tevfik Bey de II. Meşrutiyet döneminin meşhur kitap uzmanlarından biri ve zengin bir kişisel kütüphane sahibi olmasına rağmen 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki çalkantılı süreçte kitaplara ilişkisi ve kütüphanesi unutilan nevi şahsına münhasır bir isimdi.

Kitap uzmanlığı ve kütüphanesiyle uluslararası bir üne kavuşan S. M. Tevfik, 19. yüzyılın son çeyreğinde İsfahanlı bir baba ve Iraklı bir annenin çocuğu olarak Hindistan'da doğup İstanbul'da büyümüştü. Annesinden dolayı Osmanlı tebaasından olan ve babasının kökeni nedeniyle Farsça literatürde genellikle Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî olarak anılan S. M. Tevfik, 20. yüzyılın başında İstanbul'da yayınlanan *Şems, Süruş ve Haver* gibi Farsça gazetelerin ya-

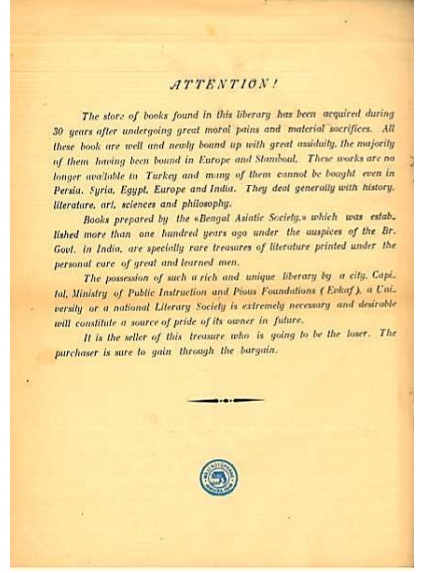
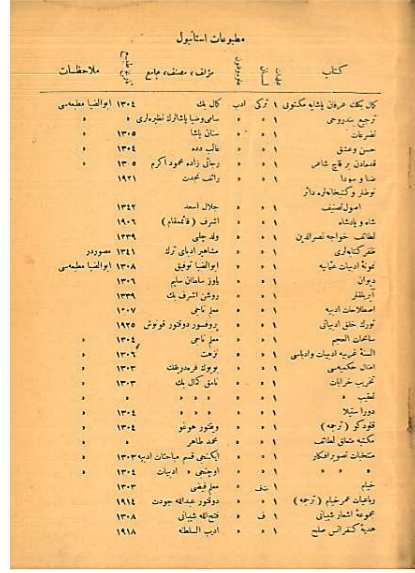
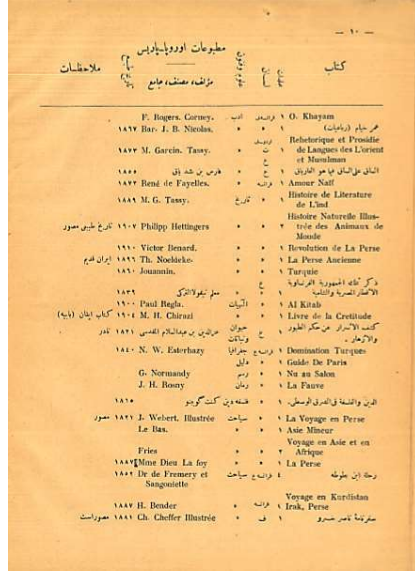
zar ve editör kadrosunda yer almasının yanı sıra, İstanbul'daki İran Okulu'nun (Debistân-ı İraniyân) idareciliğini de yapmıştı. Çeşitli nüshalarında "Basralı" olarak takdim edileceği *Sebilürreşad*'ın kadrosuna 1912'de dahil olarak hem İran hem de Osmanlı basın tarihi açısından değerli, oldukça üretken ve aktif bir gazeteci haline gelecek olan S. M. Tevfik'i, belki de çağdaşı olan gazetecilerden ayıran en önemli özelliği, kitaplar konusundaki uzmanlığı ve İstanbul'daki zengin kütüphanesiydi. Kitaplara adanmış bir hayat sürdürdüğü anlaşılan S. M. Tevfik, 20. yüzyılın başında İstanbul'da ikâmet eden İranlılara dair bazı kaynaklara göre Mirza Habib İsfehani'den sonra İran tarihinin de en önemli kitap koleksiyoneriydi.

S. M. Tevfik'in meşhur kütüphanesi iki ayrı dönemde oluşturulmuştur. Kütüphanesinde bulunan kitapların büyük bir kısmı 1909'da bir yangında küle dönmüştü. S. M. Tevfik'in bu yangından sonra kütüphanesini tekrar kurmak üzere yeniden kitap toplamaya başladığı dönem aynı zamanda muhabir olarak yaptığı Güney Asya seyahatiyle Osmanlı basın tarihinde görünür olduğu *Sebilürreşad*'daki yıllarına karşılık geliyordu.

KİTAP, KİTAPÇI VE KÜTÜPHANE PEŞİNDE BİR SEYAHAT

S. M. Tevfik'in Güney Asya seyahati Müslümanların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamak üzere uzak ve farklı coğrafyalara temsilci gönderme kararı

alan *Sebilürreşad*'ın Hindistan muhabiri olarak görevlendirilmesiyle başlamıştı. 1912 ortalarında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'dan Güney Asya'ya uzanan geniş coğrafyada, güzergâh üzerinde bulunan çok sayıda yerleşim yerine uğrayarak, 1913 yılı ortalarında Hindistan'a ulaşan Tevfik Bey'in seyahatini bir kitap ve kütüphane keşif yolculuğu olarak okumak da mümkündür. Nitekim Tevfik Bey seyahat yazılarında, kitaplarla kurduğu ilişkinin alelade bir ilginin çok ötesinde hem entelektüel bir merak hem sanatsal bir ilginin beslediği teknik ve estetik bir uzmanlıktan kaynaklandığını belli eden bazı detaylara yer vermişti. Gezip gördüğü yerlerde yaptığı sahaf ziyaretlerini aktaran Tevfik Bey tarihi derinliğiyle ele aldığı yabancı ülkelerdeki kentleri anlatırken geçmişte oralarda bulunan kütüphaneler ve bünyelerindeki kitaplara da değinmişti. *Sebilürreşad*'da "Hindistan Mektupları" başlığıyla yer alan mektuplarından birinde "kitap medeniyeti" olan İslam dünyasında kitaplarla teşrik-i mesaisi en fazla olan ulema ve sair kişilerin "iki satırlık Arapça bir kitabı" dahi "okuyamaz" oluşundan şikâyet etmişti. "Sırf kâğıt yığınlarıyla" uğraşmanın nafîle olduğuna işaret eden Tevfik Beyin, Güney Asya seyahati sırasında gittiği her yerde topluma ve dolayısıyla yaygın yerel dillere nüfuz edebilmesini sağlayan şey, tıpkı dönemin bazı başka "bibliyo-filleri" gibi birkaç dil biliyor olmasıydı. Nitekim Han Melik Sasanî hatıralarında

bu çok yönlü gazeteciye “güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint” şeklinde tarif etmiş ve onun Farsça, Türkçe, Arapça, Hintçe ve İngilizce konuşabildiğini belirtmiştir.

KÜLLERİNDEN DOĞAN BİR KÜTÜPHANE VE “FİHRİST-İ KÜTÜPHANE-İ HUSUSİ”

S. M. Tefvik'in Güney Asya seyahatini tamamlayarak 1914 yılı ortalarında İstanbul'a dönüşüyle “ikinci” kütüphanesi de oluşmaya başlamıştır. Tefvik Bey, yangında küle dönen kütüphanesinden kalan kitapların da olduğu bu kütüphaneyi, belki de benzer bir yıkımdan —en azından künyeleriyle— kurtarabilmek için bir “fihrist” hazırlayıp müstakil bir kitap olarak yayınlamıştı. *Fihrist-i Kütüphanesi Hususi* isimindeki bu fihriste hem Türkçe hem Farsça birer önsöz yazar Tefvik Bey burada değindiği meseleleri fihristin sonunda İngilizce olarak tekrar etmiştir. Kullandığı üslup ve sembol değerlerden hareketle, Tefvik Beyin fihristin ilk ve son sayfalarına farklı dillerde yerleştirdiği önsözlerini özgün bir “kebîkeç” olarak değerlendirmek mümkündür. Elyazması kitapların üzerlerine, güvelerden korunması için yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan “yâ kebîkeç”, “yâ hafız yâ kebîkeç” gibi ibarelerin kitabı “zırhlamak” ve “zararlılardan korumak” amacını taşıdığı düşünüldüğünde, Tefvik Bey de nadide kitaplardan oluşan kütüphanesini kitabın ruhundan anlamayan “zararlılardan” korumak için fihristin ön ve arka sayfalarında “bu ki-

tapları satan medet kazanmayacağı gibi manen pek büyük şeyler kaybedecektir” uyarısında bulunmuş, nihayet “Huzur vereni al, keder vereni terk et” demiştir.

Tefvik Beyin, kitapların teminini 20-30 yıllık bir süreye dayandırması, kütüphanesinin hem 1909'daki büyük yangından kurtardığı hem de sonradan temin ettiği kitaplardan müteşekkil olduğunu gösteriyor. Tefvik Bey önsözünde kitaplarının hepsinin temiz ve yeni durumda olduğunu, çağdaş bir tarzda ve birçoğunun Avrupa'da ciltlendiğini söylüyor. Her kitabı basıldığı ülke ve şehirden getirtmek için türlü maddi ve manevi fedakârlık gösterdiğini anlatan Tefvik Bey'e göre kitaplarının birçoğu İstanbul, İran, Suriye, Mısır, Hindistan ve hatta Avrupa'da dahi başka nüshaları bulunmayan nadide eserlerdir.

Paris, Londra, Leipzig, Leiden gibi çeşitli Avrupa ülkeleri ve Petersburg'da basılmış toplamda 209 kitabın bulunduğu kütüphanedeki 2 kitabın Amerika menşei olması Tefvik Beyin kitap muhipliğinin coğrafi sınır tanımadığını göstermektedir. Tefvik Beyin kütüphanesinde İstanbul'da basılan 226, baba tarafından memleketi olan İran'da basılan 49, Beyrut, Suriye ve çeşitli Arap ülkelerinde basılan 65 ve Mısır menşei 187 adet nadide eser yer almaktadır. Muhtemelen bir kısmını *Sebilürreşad* muhabiri olarak Güney Asya seyahatine çıktığı sırada temin ettiği Güney Asya menşei kitaplarının sayısı 172'dir.. Bom-

bay, Behupal, Haydarabad, Lahor, Kampor, Marteser, Kalküta ve Luknov gibi şehirlerde basılan bu kitapların arasında *Asiatic Society of Bengal* (Bengal Cemiyet-i Asyayesi) tarafından yayımlanmış olan bazı nadir eserler vardır ki, kendi ifade-siyle, Türkçülük ve Türkiyat meseleleri açısından oldukça kıymetlidir.

Fihriste göre kütüphanede Arapça, Farsça ve Türkçe 27 elyazması da dahil olmak üzere S.M. Tefvik'in kütüphanesinde 917 nadir eser bulunuyordu. Tefvik Beyin kütüphanesinde din, tarih, coğrafya, felsefe ve siyaset konuları dışındayken yabancı masal, şiir, tiyatro ve hatta sinema kitapları da göze çarpmakta, Namık Kemal ve daha birçok önemli isme ait kitap listesi sayfalarca sürmektedir. Fihristin İSAM Kütüphanesinde bulunan nüshasının üzerindeki el yazısı “Arnaout-Keuy, Bosphor” ifadesi Tefvik Bey'e ait ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Arnavutköy'de yaşadığını söyleyebiliriz.

Türk kitap ve kütüphane kültürünün II. Meşrutiyet yıllarındaki kayıp halkalarından biri olan Tefvik Beyin zaman içerisinde farklı şehirlerdeki kitapçılara, kütüphanelere ya da özel koleksiyonlara dağılmış kitaplarının hepsinin değilse bile bir kısmının fiziki varlıklarını koruduğu umulmaktadır. Z

Kullandığım kaynaklardan biri olan ve Javad Bashari tarafından Tahran'da yayımlanan *Tefvik: Ruznamenagâr ve Majmo'edâr-e İrani dar İstanbul* adlı kitabı pandeminin tüm olumsuzluklarına rağmen temin ederek bana ulaştıran Diba Haşimoğlu ile kitabın Farsçadan çevrilmesine destek veren Dr. Mehran Shadi'ye teşekkür ederim.

Z Bu makale, yazarı tarafından aşağıda künyesi verilen çalışmadan özetlenmiştir: Ekrem Saltık, “Bir Gazetecinin ‘Muhibbân-ı Kütüp’ Olarak Portresi ve S. M. Tefvik Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 34/2 (2020), s. 208-228.